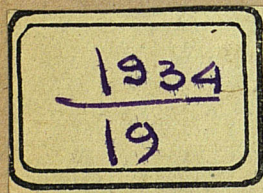

Dk. A. QAZARJA'N

TIFA ZBK

Nəşra Hykymate

Rəwan 1934

1984

Dk. A. QAZARJAN

3627

TIFA ZBK

(BB ŞBKLAVA)

Tömürə Xəlil Müradov

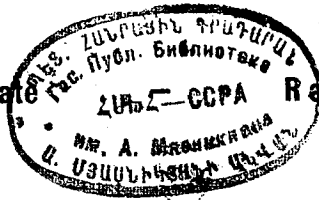
2 - oy Pereulok Fuçika
dom 7, kv. 8

ÉRÉVAN - 375078 - USSR

Tel. 35.10.20 (mal) - 52.97.41 (kar)

484-72

Nəşra Nükymatə

Rəwan 1934

Tərcümə kibi R. Drambjan
Redaktör: Ə. Ə. Ə. Ç. Ç. Ç.
Tex. redaktor: G. Zənjən

Glavlit 8651. Nəşr: 3084. Təmbi 1260- Tiraz 1000.

Nəşirata Hükymət—Rəwan

TIFA ZBK.

Tifa zbk nəxyəşikə zь həmu nəxyəşja zəf bəlabuji jə. Urşeta padşətijeda hər sal bь tifa zbk bь cənd həzarava məri nəxyəş dьkətьn. Bəlabuна tifa zbk gələk məzьn u qəwət dьbь wəxtə xələje u şəra.

Sale şərə imperialistijeda, bь başqəti sala 16-a u 17-ada, tif fronta Kavkazeda gələk məri da mьrьne.

Le nivsalja dyda sala 19-ada, Fьlьstaneda çi nəmabu, wəki tif teda cьnine xуə nəkra.

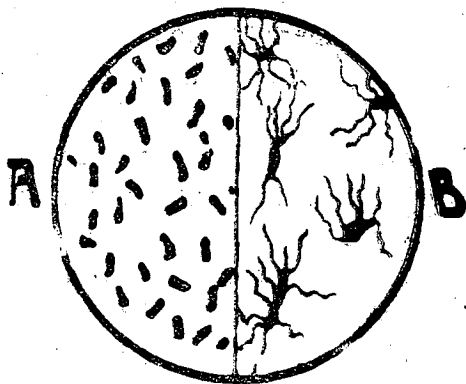
Təne bazare Rəwaneda rəqəme nəxyəşə həsab dьbu se həzar məri. Zь şewrbuna Fьlьstane şynda, rəqəme nəxyəşə bь tifa zbk çəm mə bь gələk qasiva hatijə kembune, le likvidasia kьrьna we bь kytasi zь mə çergək dəst pe kьrьne gran u rьkni dьxyəzə.

Tifa zbk nəxyəşikə bəlabuji u tuzə. Mikroba we başqənə, sala 1889-ada bujina we mьkrobe, çara əwlьn, həma dь wəxtəkidə əjan kьrьn dy ylmdar, Ebert u Kox. Hərdu ylmdared hanana

сегъбандыне хуэ сэг гэмаре пэхуэша и сэг ру
вије мәрве пэхуэс кәти и мри, дькьгьп.

Mikroba tifa zyk minani şyvəkə kьп, qalyп
u by sərijava Gloverə, ja ky тьқан ninə, mərv
by əvə хуэ бьбинə. Əw təne byп mikroskopeda
te ditьne, əw zi wi wəxtl təne, saxə ky by 600-
1000 çar te məzьп kьгьne. Əwqas məzьп kьгь-
ne şunda zi əw te ditьne qasi. səre sьпçaqəke
(eşşəş).

Səg hərdy səre şyve həncə zь 8-12 həb by-

Şk. 1. A. Mikroba tifa zьk. B. Disa əw
mikrəb, le by gələk qasiva hatijə məzьп kьгьne

zəng, by kizanova ky mikrob həzandьne хуэ
дьqədinə.

Mikroba fifa zьk, səwa gələk mikroba dьne

zi, zu zedə dəbən. Nav qrare başda, nav rozə-
kida, mikrobək dəkarə zedə bə u bəbə cənd
milon həb.

Mikrobe tifa zək nav gəmarə nəxyəşdanə,
nav mizedə, nav xunə, hındək çara zi nav xuj-
danə, nav tükə.

Wəxtə le nherandəna çənjaza, əm gələk çara
nav ruvijada rasti wan mikroba ten, ilahi nav
tatəke, nav avıdanka zəravda.

Mikrobe tifa zək gələk qəwınən u əmr də-
kən wi wəxti zi, caxə zə organizmə mərlv dər
ten dərvə. Əwana tənə bər ronaja təvə u bər
həşkije tajaх nadən, le təjaх dəbən nav sərmaje
zə həmuşka bərkda zi.

Nav gəmbuna dərəçə 70 Tselsius, mikrobe
tifa zək, carekək shəte şunda ynda dəbən, dəm-
rən. Gəmbuna sət 37 dərəçə te həsabbunə,
ja ky qasi gəmbuna bədəna-mərvə.

Zə 40 dərəçə şunda zedəbuna wan hədi-he-
di dəqəwımə.

Mikrobe tifa zək əmre xyə nav ave u nav
xyəlije zi xyəjl dəkən (2-3 məh), ysa zi nav
run u pənerda. Nav şir əmre wanə kənə. Əmre
wanə kənə nav ava kəljajlda zi, cəmki we dəre
təştə qənjat stəndəne tynnənən.

Mikrobe tifa zyk nav qrezada, nav bire aveda u nav aved səkьnida wəxtək drez əmr dьkьn. Nav organizmeda, wəxtəki zь həmuşka zəf drez, nav avьldanke zьravda dьminьn. Usa ky mərve nəхуəş, jek saq dьbə, pak dьbə, he wəxtəki gələk drez nav хуəda mikrobe hanana хуəji dьkə.

Mikrobe tifa zyk, peş zəra qəwət zi təjax dьdьn. Təvkьrьna sulema 1,0 sələf, le ja tьrşa karbole 5 sələf niv şhət şunda təne dьkarьn mikrobe tifa zyk ynda kьn, bkyzьn.

NƏХУƏŞI CƏWA BƏLA DЬBƏ

Nəхуəşja tifa zyk bь mərve nəхуəşva te bələbune. Bələbun peşda te, saхе ky mərvь bь mərve nəхуəşva radьbə-rutьni, təvgredana wan həvra dьbə (сujin hatьn, nezik runьştьn, dəşt dajin, təv həv tьşt хуərьn u jed majln) jək zi bь dəsti tьşt-mьşte хуərьne.

Bь tifa zyk wi wəxti nəхуəş dьkəvьn, saхе ky mikroba we bь təhrəki dьkəvə nav organe məhandьne.

Məçaləкə baş bona bələkьrьna nəхуəşje, fəraqe nəхуəşenə, əgər əwana təmьz najen ху-əjkьrьne u najen dizifeksia kьrьne. Dizifeksia

кырыккә баҗә, wəxte fəraq nav ava kəljajida
дыкəlinьн.

Бь fəraqava, ilahi gundada nəxyəşi bəla дь-
бә, кедәре һе бь эдәте kal u bava nav fəraqə-
keda хуэрыне тэв һэв dxyn u peşja kizane
гөрәк җәре қәwin be кырыне. Hatijə ditьне, wə-
ki nav avaje məzьnda, кедәре гөләк мәгьв
дыминьн, бəlabuna nəxyəşije zu-zu дықəwьmə.
Avaje ysa tenə gotьне «avaje бь tif», кедәре
nav qrezada u nav təngbuneda гөләк кылфәт дь-
миньн.

Faktorəкә əwьн ja бəlakьна nəxyəşije авә.
Wəxte ky nəxyəşi бь авева бəla дьбә, əw дь-
кəwə nav һаләки massajida, сьмки зь авә nəxy-
əş гөләк мәгьв авә дьхун.

Av бь зəf parva, зь гəmar u qreze мәрјә
nəxyəş, nəxyəşi һыдыдә. Секьрна җije дәрва су-
јине (ceşmə) сəm мә тәзәјә, əw һе нəbujә lazy-
matikə massaji. Bona we jəke zi мәри, ilahi
ky gundada, җije vəkьrida дьсын дәрва, dora ха-
нјjada, le қəwьmandьна pakda, marakada, gom-
ada u бьн cardaxada. Wəxte ky baran дьбарә,
qrez u гəmare hanana, тәви авә дьбьн, dreзьн
nav авә сəma, kanja, le зь wan дəra zi мәри
ava хуэрыне һыдыдын u nəxyəşije дьгьн.

Xen зь we, мәгьв дькагә nəxyəş бькəwə

зъ сәр сәв җуштәне зи у зъ кәтәна нав аве зи,
jan zi wi wәxti, caxe ky кыңча дьҗон у нав we
ave фәраҗа зи дьҗон.

Мәгъв дьҗкагә зь гәз у емиҗа зи нәхуәҗије
бьгрә, ysa zi зь рьңҗара у зь җир, wәxte ky бь
wi jan vi тәһри, нав wanda микроб кәтәнә у
һәнә.

Bona бәлабунa нәхуәҗије хуәли зи дьҗкагә ка-
ни бә. Zore мә ниҗан кьријә, wәki хуәли bona
zijina микробе тифа зьк, җки зь һәмуҗка баҗә,
kedәre бь ләзи һәр җурә микроб zedә дьбьн у
peҗda ten'

Микроб ky дькәвьн сәр sole мә, дька-
гьн бәлаји нав ханије мә бьн.

Le һәма меҗьн ky бь активти тифа зьк бәла
дькьн. Әwana бь мьлле хуә у бь сәнсе хуәва
qrez у микроб дьгыһезьн, дьбьн, датиьн сәр
тьҗте хуәгьне, у wәxte ky әм тьҗте һанана дь-
хун, нәхуәҗ дькәвьн.

Зь we дәре зи әм фькьга раҗьн дәрдьхьн:
**җәр кьгьн peҗja meҗa у микроба фәрзә, ja ky гәрәк
әм тыҗара бир нәкьн.**

3. PEҖDACUJINA TIFA ZЬK.

Cewa һәму нәхуәҗије бәлабуне, ysa zi тифа

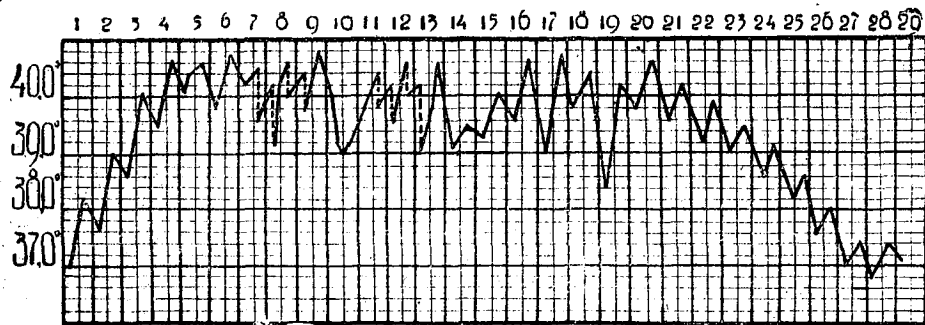
зък, wédəki dьzida peşda te, ja ky 2-3 həfte dьkşinə.

Qьrəre kьvşda organizme bь qəwat, nakəvə bьn hykma naxуəşije u qəwьmandьne nəхуəşije əjan nakə, le nav wida mikrob hənə. Nəхуəşe ysa tenə gotьne, mərv, ky teda mikrobe tifa зьk hənə. Le ditьna hər gava əwə, wəkl wéde dьzi dərbazbune şunda, əm nişane nəхуəşbune dьbinьn. Demək bь hər aljava sьstbun peşda te, mède mərve nəхуəş ynda dьbə, sərə wi deşə, həmu bədən sьst dьbə. Qəwьmandьne hanana bərə-bərə qəwət dьstinьn, nəхуəş dьkəvə nav taje, зь we şunda gərmbuna wi bьlьnd dьbə, зьman ziја u spi dьbə, tibun peşda te, хуə rehəsandьn bərə-bərə xrab dьbə.

Nəхуəş dьkəvə nav пьvina.

Tifa зьk hər gav 3-4 həfte dьkşinə, dəst pe buna we həsab dьbə bьlьndbuna gərmbune, le kыtabuna we həsab dьbə пьmz buna gərmbune. Dьqəwьmə ysa zi, wəhte ky nəхуəşi sьvьk dьbə, jək jan dy həfte dьkşinə, jan zi həma sər pia dərbaz dьbə. Le qəwьmandьned ysa zəf hьndьk dьqəwьmьn.

Qure gran tifa зьk əwə, wəhte ky nəхуəşi 3-4 həfte dьkşinə. Həftea əwlьnda dərəça gərmbune bьlьnd dьbə, həftea 2-3-da dьgьhizə dərə-

Տկ. 2. Դըրըչը ցըրմբսնը յը տիֆը չհկ.

ça хуә ларі бьлнд у дьсәкьнә, ле һәftea 4-ada дәst pe дькә бәрә-бәрә ньмz дьбә.

Гәрmbuna тfa зьк әwqas кьвз у әjanә, wәki doxtьre pьr-һьндьki çerьbi, дьkarә beçaşbun пәxyәşi кьвз бькә, wәki пәсә сәр мәрве пәxy-әş зl.

Demәk ysa, pивандьна гәрmbune wәxteda u бь qaңuni bona diagnoze гәләki фәрзә.

Wәxte зь һәmuşka gran пәxyәşije һәftea 3-ada te һәseb кьрне u аha дь we wәxtedajә ky doxtьr гәрәк gyhdarja хуә бь çarәkeva бçьvinә сәр пәxyәşe хуә.

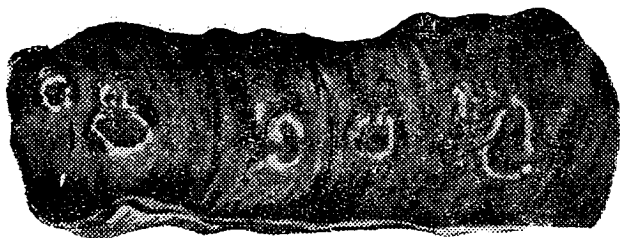
Wl wәxtida пәxyәş fәmdärtja хуә ynda дькә, һаз хуә тьnnә, be һьş хәбәр дьдә, һәzандьна дьqәdinә, зь aliki wәлдьgәrә сәр alije дьne, jan, тьqabьl, nav пьvinada behәzjaji дьminә u сәве хуә дьдә сәр пьqьtkәki.

Cәрme мәрве пәxyәş һьşk u гәрм дьбә, leve wl һьşk u qәльşi, зьman spi u бь qalьkva гьrti дьбә, зь дәве wl binәkә pis te. Зьke wl һnәk wәрьmi u бь gazava тьzi дьбә, wәxte ky дәst дьдьн зьк deşә. Dәrkәtьna wl ronә, бь binәkә gran u бь rәnge şin, сәwa ky qәbul кьрнә u дьbezьн minani „grara niskә“.

Wәxte дәst pe buna пәxyәşije, пәxyәş дьбә ky çkarәbә һәрә дәрва. Kьtabuna һәftea әwlьн

an dæst pe buna hæftea dydada sər bədəna nə-
xyəş ɔ̄q̄tke sor éjan d̄b̄b̄n, je ky minani sərə
s̄n̄çaq̄enə (ḡn̄r̄n̄g). Wəxte ky mər̄v b̄ t̄lljewa
wana d̄d̄əwsinə, əwana sorbuna xyə ynda d̄-
k̄b̄n.

Kytabuna hæftea dydada jan, dæst pe buna
hæftea 4-ada gər̄mbun dæst pe d̄b̄b̄ bərə-bərə
d̄k̄əvə, n̄mz d̄b̄b̄, zljabuna z̄men dər̄baz d̄-

Şk. 2. Brin, je ky nav' ruvije nəxyəşda pe-
şda hat̄nə.

bə, xyə pehəsand̄na mər̄ve nəxyəş bərə bərə
pak d̄b̄b̄, kytabuna hæftea 4-ada nəxyəş dæst
pe d̄k̄ə bərə-bərə pak d̄b̄b̄. Məda wi vəd̄b̄b̄,
razana wi pak d̄b̄b̄, b̄ xəbərək̄i nəxyəş hedi
hedi sər xyəda te.

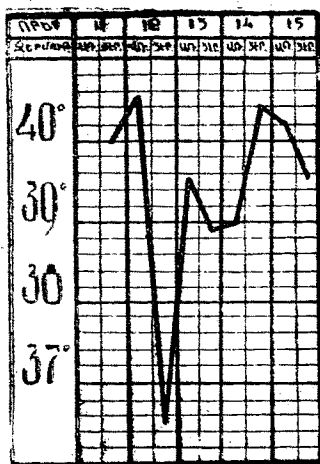
Le nəxyəşi t̄me zi pak kyta nabə, gələk
çara xarbunəkə s̄v̄yk diəta wi, jan xyəji kr̄n̄ə-
kə n̄ə gyhdar, u hune bb̄n̄n, wəki nəxyəş d̄-

sa gran bu, gərmbun disa éjan bu, disa zьkeş, sьstbun peşda hatьn. Wəfatbun (mгьн) tьme ky tabuna həftea 3-ada dьqəwьtmə.

Dərəça gərmbunə mərjied bь sal u sьst rastə hьnək nьmz dьbə, le əwana zi bь cə- bni təjaxl nəxуəşje dьdьn.

4. GRANBUNA TIFA ZЬK.

Tif bь hər aljava nav ruvijada éjan dьbə, bona we jəke zi əw te gotьne, nəxуəşja ruviya

Şk. 4 Dərəça gərmbuna mərve nəxуəş bь tifa zьk, wəxte ky bini nav ruviye wida peş- da hatьnə.

jan zi ruvi qyl kə; zь we jəke zi nəxyəş dьm-
rə.

Le wəxte ky bь qanuni xyəji dьkьn, kytabu-
na həvtea sьsjada brine hanana dəsi pe dьkьn
pak dьbьn. Bona we jəke zi wəxte tifa zьk la-
zьmə u fərzə, wəki nəxyəş nav nьvine xyəda
rhət bьmine, həzandьne bь qəwət nəqədinə, wə
ki xyərne ysa bьxy, je ky hesa teңə mə-
handьne.

Wəxta iifa zьk tatьk u fatərəşk məzьn dь-
bьn. Zь dərəça gərmbuna tьmeji dьl te gyhastь-
ne u sьst dьbə. Fəraqə xune, ilahi tamar sьst
dьbьn. Gələ çara məzu jaң pərda məzu zi zь
zəra mikroba dьwərmə u zər dьbə, zь we jə-
ke zi çergək nəxyəşije gran peşda ten, nəxyəş
fəmdartija xyə ynda dьkə, xyə xyə dьhəzə, be
hьş xəbər dьdə u nav sərə wida eşe məzьn
peşda ten.

Zь wan nəxyəşja, je ky pəj tifa zьk peşda
ten, zь həmuşka xrabьr, nəxyəşja pьşьkanə, ja
ky bь zəf xrabə bona mərve məzьn u kal.

Gərək nəxyəştje gran be hesab kьrne əw
brin, je ky peşda ten, wəxte ky mərve nəxyəş
wəxtəki drez radьze. Brine hanana, bь cətn
pak dьbьn u gələk əzjəte dьdьn mərve nəxyəş,

peşda te xarbuna mǝzmǝzke, peşda ten nǝxyǝş-
ije mǝzu, hǝta din zi dǝbǝn.

Zǝne gran (hǝmlǝ) wǝxte nǝxyǝşja tifa zǝk
gǝlǝk çara zare xyǝ davezǝn jan zi zǝ wǝde
zutǝr radǝzen zar tǝnǝ.

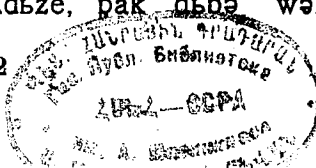
Tif dǝrbazbune şunda çane mǝrve nǝxyǝş
kǝrǝk dǝgrǝ, muje sǝrja zi wǝdǝşǝn. Bona we
jǝke zi farzǝ ky muje nǝxyǝşa zǝ kokva benǝ
kyr kǝrǝne.

XUƏJIKRǝNA NǝXYƏŞA.

• Bona nǝxyǝşja tifa zǝk dǝrmane mǝxsus
tǝnnǝnǝn, demǝk nişandajina xyǝjǝkrǝne gǝlǝk
mǝzǝnǝ.

Bǝre hǝmuşka gǝrǝk odǝ, ky teda nǝxyǝş
dǝminǝ, mǝzǝn u fǝrǝ bǝ, ronaji u tǝmǝz bǝ.
Lazǝmǝ roze cǝnd çar hǝwa ode bǝdǝn gyhas-
tǝne, pak dǝbǝ caxe hǝwa gǝrm bǝ, dǝre u rǝn-
çǝre ode vǝkǝri bǝhǝlǝn, le wǝxte ky hǝwa
sar bǝ, tǝne dǝre hǝwa gyhas-tǝne vǝkǝn.

Nǝvina mǝrve nǝxyǝş gǝrǝk nǝ zǝf nǝrm
bǝ, nǝ zi zǝf hǝşk bǝ. Nǝvina nǝrm gǝrmbuna
mǝrve nǝxyǝş xyǝji dǝkǝ u dǝkarǝ brina zi
peşda binǝ, wǝxte ky nǝxyǝş bǝ wǝde gǝlǝki
drez sǝr aliki radǝze, pak dǝbǝ wǝki doşǝka

3627

484-72

mərve nəxyəş zь muje həspa bə, zь gihije bəh-
hre, jan zi zь sap.

Gərək gyhdarja baş be dajine təmyz xyəji
kьrьna kras dərpe mərve nəxyəş. wəxte ky qre-
za bьn wi lazьm bə bьgyhezьn, gərək çane
mərve nəxyəş zi pak təmyz bьkьn.

Odə gərək zəf gərm ninbə, pak dьbə gərm
buna dərəça 14-15 ja Remjur xyəji bьkьn. Sər
mərve nəxyəş gərək orqanək sьvьk həbə, xen
zь we qəwьmandьne, çaxe ky əw dьrьçьfə,

Mərve nəxyəşra rətьbun lazьmə, ilahi həftea
3-a u 4-ada, wəxte ky hər həzandьnəkə bь
qəwət dьkarə nəxyəşi dьha gьran bьkə.

Fəraqe mərve bь tifa zьk, nəxyəş gərək nav
oda wida xyəji kьn. Gərək wan fəraqa nəxəvь-
tinьn, wəki nəxyəş nəqəvьn.

Gərək nəhelьn meş bьkəvьn nav oda mərve
nəxyəş, sьmkl əwana dьkarьn nəxyəşije bьgy-
həzьn avaje u xanije çinara.

Wəxte ky gərmbun bьlьnd dьbə, gərək sər
səre mərve nəxyəş komprese sar bь ava sarva
jan bь buzeva hazьr kьn u dajnьn. Kompres
nəxyəşja səre wi sьvьk dьkə, ysa zi bir sujina
wi u sьstbuna wi dьdə hьldane.

Sьqas ky məçal həjə, gərək mərve nəxyəş-
ra zu-zu ava kəljaji sar bьdьn bxy. Wəxte ky

tibuna wi zéf bærkə, lazımə təvi ave dy se ɛ-
lk şıra llmone tekьп jan şıra murabə. Pak dь-
bə dəwsa ave caja sar bьdьп, le disa bь wan
şiraya.

Wəxte gərmbuna mərve nəxyəş zéf bььпnd
bə, pak dьbə çane wi bь sьrkeva mьz bьdьп,
dkarьп əw jək bь odьkolon u bь spirteva zi
bьkьп.

Mьzdane hanana tamare mərve nəxyəş pak
u məhkəm dьkьп.

Bona mərьv ky bь tifa zьkva nəxyəşə, van-
nə zi pakə, le gərək ava vannaje nə zéf gərm
bə, nə zi zéf sar bə, ortə (dəreça gərmbuna
ave gərək 27-28 bə bь gərmometre Remjure-
va), le gərək bona vanna izьna doxtьr həbə.

Gərək dəv u zьmane mərve nəxyəş təmbz
xyəji bьkьп. Gərək zьmane wi zu-zu bь pəm-
byje nav ava borni şьl kьriva təmbz kьп, ysa
zi bь we aveva dəve wi bьşon.

Xuşk, ja ky nəxyəş xyəji dьkə. jan zi mər-
ve kьltəte male ky lь nəxyəş dьььherə, gərək
xalat lьxyə kьп u zu-zu dəste xyə bь sabuneva
bьşon u bь ava sulemanı dəste xyə bьşon, ilahi
bərl xyəььne.

Zь pakbune şunda zəf baş dьbə, wəki gə-

mar be nherandьne, səba bьzanьn, gəfo mik-
robe nəxuəşije hənə, jane na?

6. BONA HƏKİMTJA NƏXUƏŞE BЬ TIFA ZYK ÇIJE ZЬ HƏMUŞKA BAŞ NƏXUƏŞXA- NƏ JƏ.

Bona we jəke ky nəxuəşja tifa zьk nəxuəş-
kə zьrardar u granə, zь həmuşka pak əwə, wə-
ki nəxuəşe ysa bona həkəmatije u pakkьrne
bьdьn nəxuəşxane. Le dьqəwьmə ysa zi, wəki
mərəv dkarə nəxuəş bьhelə male. Wəxte ky əm
nəxuəşe xуə dьbьn nəxuəşxane, bь weva əm
reşja bəlabuңa nəxuəşije dьgrьn, ja dyda zi əm
nəxuəşe xуə təslimi nherandьna doxtьr dьkьn,
ysa ky hərke nəxuəş gran bə, məçal həbə dox-
tьr we shəte zi le bьnьherə.

Natijə isbat kьrne, wəki nəxuəşxanada, kə-
dərə ky xəvatçije baş u çerьbandi hənə, tifa
zьk pak dərbaz dьbə, sələfa wəfatbune hьndьk
dьbə, le nav malada sələfe mьrne epeçə bь-
lьnd dьbə.

Əw jək xуə bхуə te fəm kьrne, sьmkі nə
xuəşxanada bona xуəjlkьrna nəxuəşa u bona
həkimtja wan hər məçal u dəm-dəzğah hənə,
təştək, je ky kylfətəkə zəngin zi nьkarə dəst xə
u hazьr kə.

Wəxte tifa zyk vannaje gərm, komprese-
gərm u sar zéf fərzən, ysa zi wəxte dyle mər-
ve nəxyəş sɨst dɨbə bɨ dərzijava dərman dɨ-
kɨn nav çane wi, wəxte əw fəmkɨrɨna xyə ynd-
da dɨkə u behəmdi xyə xəbər dɨdə u jed ma-
jɨn, kəməkdajine han jan ja dɨne dɨ wi wəxti-
da gələk fərzə. Əw həmu məçale ysanɨn, jek
təne nəxyəşxanə dɨkarə bɨdə.

Tifa zyk, səwa ky mə dlt, granbuna nəxyə-
şije jed başqə-başqə peşda tinə, məsələ, zɨ rɨv-
ja u zɨ poz xun te, nəxyşja pɨşka peşda te,
nəxyəşja məzuje səri u je dɨne, wəxte kizana
ky çar-çara fərzə məçale kəməkdajine. Jan zi
ysa dɨqəwɨmə, wəki mərve nəxyəş wəxte gə-
rmbuna bɨɨnd xyə ynda dɨkə, məsələ, zɨ nav
nɨvina radɨbə dɨrəvə, qəwɨmandɨne ysada, fə-
rzə wəki xəvatci- nobədar həbɨn çəm mərve
nəxyəş ky bkarbɨn kəməke bɨdɨhɨnɨn wi u aha
nav qrare ysada təne nəxyəşxanə jə, ky dɨkarə
kəməke bɨdə.

Edi əm dərheqa we jəke xəbər padɨn, wəki
təmbzajɨ. ja ky zéf fərzə bona mərve bɨ tifa
zykva nəxyəş, disa təne nəxyəşxanada dkarə hə-
bə bɨ pakbuca xyə lajɨqɨva.

Allje sərbəstbuna çɨmbəte zi disa çije baş
nəxyəşxanə jə, ilahl ky əgər nəxyəşɨ nav pad-

vale téri u nəmdanə, kedəre tımme zəf məxly-
qət dıminın,

Gərək nherandənkə zə həmuşka bərktır həbə də
wan idarada u çijada, je ky mışkəne xyərın u
nan bərdana cımbətenə, səwa artele hasləta
şir u artele tışt-mışte xyərıne.

Əm zə kızan all zi neziki ve ırse bın, wə-
ki həkimtja u nherandəna nəxyəşxana bona nə-
xyəşe tifa zək dıha dəstdajı u dıha karə, cı ky
həkimtja male. Demək ysa, də wan çijada, ke-
dərə ky nəxyəşxanə hənə, gərək be dərəngi
exıstın nəxyəşe bı tifa zək bəgyhezn bıbn
nəxyəşxane.

Həkimtja mərve nəxyəş bı tifa zək, nəv
nəxyəşxanada, ı wəlate Skandinaviajeda zə bist
sali zedə jə, ky bı qanunva hatijə borçdar
kırne.

7. XYƏRİN DAJINA MƏRVE NƏXYƏŞ

Ty bona nəxyəşəki başqə əwqas gyhdari la-
zım ninə dərheqə xyərına wanda. cıqas ky əv
jək bona nəxyəşe bı tifa zək te xyəstıne. Cu-
jın u kytabuna nəxyəşije bı hər aljava bı for-
ma xyərək dajineva gredajı jə.

Ruvijə mərve bı tifa zək nəxyəş, səwa ky

əm dьzanьn, bь brinava gьrtinə, demək gərək
wana xуəгьne ron, sьvьk, je ysa bьdьn, wəki
zu benə məhandьne, pak dьbə, sьqəş dkarьn
şire kəljaji zəf bьdьn nəxyəş, əw jək zəf başə
bona mərve nəxyəş, şir, xen zь we jəke ky bь
qəwat u bь qьnjatə, ysan zi tibuna nəxyəş dь-
də səkьnandьne u dьdə miz kьгьne. Wəxte miz
zəf te, bь wera təvaji mikrobe nəxyəşije dər
ten. Dkarьn buljon bьdьn nəxyəş (ava goşt)
grare ron başqə-başqə, je ky bь həbe bьгьnç,
çəh ü səwdər dkarьn həzгь bьkьn, le həma bь
wi şərtiva, wəki wana zəf pak bьkəjьnьn.

Zəf nəxyəş şire təmьz həz nakьn, we wəx-
te şir gərək təv çaje u təv kofe bьdьn. Pak u
kərə toje təzə, kisele başqə-başqə. Wəxte ky
nava wan dьsə, pakə kisele cernike bьdьn, le
əgər zьke wi həşkə, aluce tьrş bьdьn. Wəxte
ky zьk həşk dьbə, nəxyəş nasə dərva, pak dь-
bə seve pəti bьdьne, le dəndьk zь nav seya
dərхьn.

Wəxte ky zьk deşə jan sançu peşda te, gə-
rək wi çaxi zəf gyhdar bьn dərəqə xуəгьn da-
jineda. Həmu xуəгьn, jek dkarьn zьk u ruvi
beşinьn, gərək nədьn. Tuçara izьn tьpnə nə-
xyəşra nan, goşte qəli kьri, borş u xуəгьne
minani wan ky cətьn tenə məhandьne, bьdьn.

Сьқас әл „дыле мәрте пәхуәш әв јәк бь-
хуәзә“.

Wəxte bəre, пәхуәше бь тифа зьк пивьргс
хуәји дькьргн. Metode han пьһа наје хәвьтан-
дыне, сьқас кы дохтыр тәрәfdare қыңјат у хуә-
тыне бь қәwatьн, ле гәрәк хуәргьне һьндьк-
һьндьк, ле зу-зу бьдне. Бь қарәке у зәф хуә-
тын зьгарә, дькагә мәнја ундабуна саңсақја
wl бә.

Tifa зьк пәхуәшкә ysanә, wәkl drez дьқш-
нә у мәрте пәхуәш дьһәlinә, bona we јәке zi
lazьтә gyhdari һәбә сәр хуәргьна мәрте пәхуәш,
ilahi wәde кyтабуна пәхуәшје, wəxte кy пәхуәш
bәrә-bәrә дәst pe дькә pak дьбә,

Gyhastьна қуре хуәргьне у қьвш кьрна хуәргьне
тәзә гәрәк бь изьн у ьxtijara дохтыр бәнә кьргьне.

8. DƏRMAN KЬRЬN CƏWA MƏҘALƏKƏ PEŞGЬRTЬNA NƏXUƏШJE

Dərman кьргн мьқабьл тифа зьк дәстанинә-
кә pak ja ylmeјә. Әw јәк zi disa сәр wan qra-
ra hatijә һimbune, сәр кizane кy hatijә һim-
bune dərman кьргьна хyrlje у dərman кьрна
vaktьna мьқабьл ditterite. Қl кy бь пәхуәшја
хyәrlje, күтәшә у тифа зькva қарәк пәхуәш бijә,

əw çarkədən edi bə wan, nəxyəşjavá cətn be
ğyrtnə, dəbə ky dəqəwmtə ysa wəki nəxyəş
dəkəvn, le əw jək zəf hındək dəqəwmtə, əw
zi wi wəxti, caxə ky wədəki drez dərbaz dəbə.
Demək organizma wi peşja wan nəxyəşja imu-
nitet (qəwlnbun) dəst tinə. Demək nav xuna
mərvə nəxyəş mьqabyzər peşda te peşja nə-
xyəşja u peşja wan zəra, je ky zə wan nəxyə-
şja peşda ten.

Qəwmandəne hanana doxtər him qəbul də-
kən bona mərja zə tifa zək xyəji bьkən. Bən
cərmə mərvə dəkən mikrobe kyşti ja tifa zək.
Bə wi çurəji nav organizmeda mьqabyzər peş-
da te, ja ky mərja zə qəzja nəxyəş kətnə
xyəji dəkə.

Dərman krənkə ysa ty nəxyəşbunəke cə-
tn u gran peşda najnə nav organizma mərvə-
da, xəp zə eşəkə sьvьk, zə dərman krəna
əwln gərmbunəke sьvьk peşda te.

Dərman krəp 10—12 məh mərja zə tifa zək
xyəji dəkə, zə we şunda hərke lazьm bə, gə-
rək dişə dərman bьkən.

Qara dərman krəne bə çarəkeva əjanь.
Gələk çerьbandьn isbat krənə, wəki əw həmu
mьrdə məzn, je ky bərl dərman dityna mьqa-

Ыл тифа зык, бунә, зь дәрман кыҕне ҫунда һа-
тынә һылдане.

Сала 1911-да нав тәҫкиләтәкә әскәре ҫыран-
сызادا, је кы 2000 мәрәв бун, вәхте бәләбунә
пәхуәҫije 1300 әскәр тенә дәрман кыҕне, зь
wana ты кәс бь пәхуәҫja тифа зыкva пәхуәҫ пә-
кәт, le 700-е дьне, је кы дәрман пәкыҕбун,
зь wana 125 әскәр пәхуәҫ кәтән u 25 мәрәв
мыҕып.

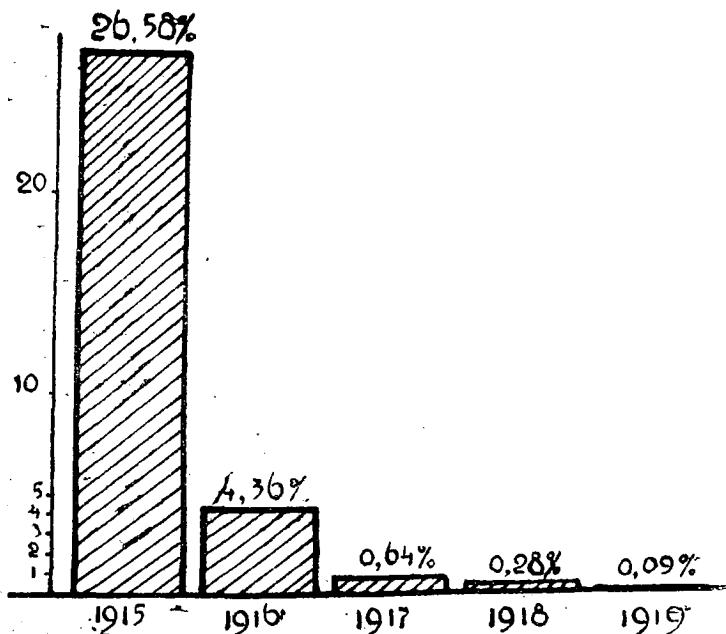
Le isbata baş ja pakbuna dərman kыҕне ҫә-
re imperialistije niҫan dajә. Dərman кыҕна борҫ-
dari, ja кы nav әскәрada dhate qәdandьне, бь
gәlәk qasiva qәwьmandьna пәхуәҫbune бь тифа
зыкva зь nav әскәра dajә һылдане (Вьньhere
шк. 5).

Fransiajeda бәри дәрман дитьне, сала 1895—
1913-ada demәk, neziki 17 sal зь тифа зык
161,000 мәрәв мыҕыпә, demәk sale 900 мә-
гьв.

Rәqәmed hanana кы мә ani әjan дькып
fәрzbuna dәрman кыҕне мыҕабьли тифа зык, сә-
wa мәҫalәкә зь һәмуҫка qәwattьr ja peҫgьrtь-
ne. Demәk gәrәk әm бхәвьтәп кара дәрман
кыҕна han nav massa хәvatciјada бь ҫьрәји
bәla бькып, һәтәни борҫdar zi бькып, әдәр пә-
хуәҫi сәwa qәzјak бьсәкыпә бәр хәvatciјa.

9: ӘМ ХҮӨ СӘУА ЗЪ ТІҒА ЗЪК ХҮӘЖІ ВЪКЪН.

Вона мәргън хуә зъ тифа зък хуәжі кә, һәнә мәҗәлә бағғә ја һәр мәргъәкә, ја җәмъәте u ја һукүмәте.

Şk. 7. Въ сәләфа. Қара дерман крәне мьҗабьли тифа зък, сала 1914—17-да, нав ordija франсызادا.

Wәхте хуә хуәжікьрпедә мәри дьхә-
вьтпн зъ пәхуәҗе тифа зък, зъ җинаре wan u зъ

mərve wan xyə dur xyəji bьkьn. U məçala məzьn ja xyə xyəjikьrьne əwə, wəki əwana wəxte bəlabuna nəxyəşije ava nəpəti naxəvьtinьn u nə zi dəst ruje xyə bьşon dь nav wan kanjada u cəvkanjada, je ky şьkinə, je ky dkarьn nəxyəşi hьldaji bьn. Nav ava ysada izьn tьnnə mərvь bкəvə nav ave, kьnça bьşo, fəraqa bьşo.

Gərək bь çarəkeva u bona həg wəxta bьzanbьn, wəki kanja əwlьn ja bəlabuna tifa zьk, ysa zi ja xoleraje, avə. Bona we jəke zi nəxyəşije hanana tenə gotьne nəxyəşije ave.

Wəxta bəlabuna nəxyəşja tifa zьk, gərək mərvь zь şire nekəlandi zь pьnçare nəpəti u zь rəz u emişa xyə xyəji bьkə.

Zь we jəke şunda, əwana je ky təvgredana wan bь nəxyəşe tifa zьkva həjə, gərək mьqati xyə bьn.

Həmu xuşk, qyllьxdare nəxyəşxane u nobə-dare nəxyəşa—kylfəte male ky nəxyəşe xyə xyəji dьkьn, gərək zь nobəte xyə şunda kьnçe xyə bьgyhezьn, sər cəve xyə bьşon, dəste xyə bьşon, xyə dizifeksla kьn u paşe dərкəvьn dərva.

Wəxte nəxyəşije bəlabuji tuz, gərək hatьn—ditьna nəxyəşa be hьldane. Əw jək hьm bona nəxyəşa xrabə, hьm zi bona wana, je ky ten.

с ікі әwana ten ǵzijǵte dьdьn пәхуәш u хеп зь we bхуә zi dьkarьn пәхуәшije һылын u мә- ni бьн пәхуәшi бәла бә.

Нав wan ханjada, кедәре ку бь тифа зьква пәхуәш һәпә, гәрәк хуәрьн, тьшт-мьште қыnjate u хуәрьне, ysa zi һәму фәраде мәрве пәхуәш нав ҫкафәкida хуәји кьн, дәре ҫкафе dadьн, wә- ki meҫ runәnen сәр wan, Гәрәк бь һәр мәҫа- ла ҫәр кьн реҫja meҫa u wana bкызын, yнда кьн.

Фәраде мәрве пәхуәш зь һәр хәвътандьнәке ҫунда, гәрәк нав ава кәлјajida бкәліньн, le kras-dәрpe wi, ysa zi кьнҫе majin гәрәк бәри ҫуштьне бкәліньн, le бәри кәландьне гәрәк ҫәва дәрбазбуји кьнҫ dajьн нав alkalika.

Dәrdajina мәрве пәхуәш, гәмар u миз тук u je majin, гәрәк бь гуһdarti бәрәв кьн нав фә- радәке, бьдьн dizifeksia кьне u раҫе брезьн нав ҫije дәрқәтьне. Дькарьн dizifeksia бькьн бь кьlsa нәҫәwьtiva (10—20 сәләф), jan zi бь ава kloreva (5—10 сәләф).

Cәwa мәҫале хуә хуәји кьрьне гәрәк һәр кәс мьqати хуә бә u wan qаңuna хуәји бькә.

a) һәр ҫар бәри хуәрьне гәрәк бь sabuneva дәсте хуә бьҫо.

b) гәрәк meҫa yнда кьн u тьште хуәрьне u

fêraqa zь wana хуѣји кьн, даjnьн нав şkafêkê dâri dadajida.

с) Рьнçар u emiş, бери хуегьне гөрөк бь ава кәлјайва бьşон.

е) Гөрөк ава нәкәлјайи нәхун, ле әгәр дхун зи, гөрөк ав јан нав филтревa дәрбаз бькьн, јан зи wi сaxи бьхун, сь сax ку дохтър ле бнерә u изьн бьдә, јан зи әгәр ава каније јә u қөзја нәхуәşбуңе teda тьннә.

ç) Şir бери хуегьне гөрөк бе кәландьне.

U кytasi гөрөк мәçале хуә хуѣји кьргьне һәсаб кьн хуә дәрман кьргьне мьқабьли тифа зьк. Дәрман кьргьн бь 7—12 мәһөва мәрва зь нәхуәşје сәрбәст дькә. Wәхте бәлабуна нәхуәşје дәрман кьргьн мәçаләкә баş хуә хуәјикьргьне јә.

Мәçале çьмьёти u ја һукумәте

Гөрөк бенә һәсаб кьргьне мәçале зь һәмүşка рькни u јед бь һуқм, wәхте ку şәр те кьргьне мьқабьли нәхуәşје бәлабуји.

Зь мәçале kolektivi ја сәри әwә, ку сәрбәст бькьн ава хуегьне bona хәватçija, сьмки әм дьзаньн, wәки канја мөзьн бәлабуна нәхуәşја тифа зьк ава нәхуәş буји јә u нәхуәşја һан зи зәф çара бь хуәлија qrezva гредайјә. Demәк organe çьмьёте u һукумәте гөрөк бьфькьргьн nobәта әw-

Инда ав дајина гунд у базаре ма сərbəст кьн,
дајьн сər һимəки бағ у қəwin.

Мəҗале əwльньн:

a) Гəрək мəхьлүдət бь ава хуəгьне тəмьз у
сақлəмва сərbəст бькьн. Бона we гəрək əм-
бар у җəwe ave бəнə секьгьне, le əгər ky əw
җи-җија мəҗал нинə, гəрək бхəвьтьн бирə ave јед
рак у сақлəм һазьр бькьн.

b) Гəрək борҗдар бькьн, wəки гунд у ба-
зарada җије дərва сужинə һəбьн, җије дərва су-
јинə ја һər малəке гəрək һəбə.

c) Гəрək зəф бəрк ль тəмьзја авaja у җије
дərва сужинə бнерьн. һər малəkeda бона зьбьле
гəрək қytје бағқə һəбə, форма wan қytја дох-
тьре санитарие ниған дьдə. Қytје һаңана гəрək
дəри dadaji хуəји бькьн у һəртьм vala кьн, wə-
ки мəғ тедa zedə нəбьн у нəхуəғије бəла нə-
кьн.

e) Је ky нəхуəғьн, lazьмə wana бь лəзи
бьбьн нəхуəғьхана јан малда җије wan бағқə
бькьн, əгər бона we јəке малда мəҗал һəнə.

җ) Wəhte бəлабуна нəғхуəғије гəрək дərман
кьгьна тифа зьк be борҗдар кьгьне, җара əwльн
бона wan, је ky нав хəvata хуəгьна җьмьбəт-
да dxəвьтьн, ysa zi нав хəvata хəvatciје ave,
нав nobədar у дəргəvana, нав wana, је ky дь-

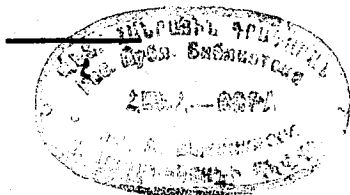
şon, nav personala doxtərije—sanitarijeda u nav
əskərə təzə, jek we hərnə ordije.

Wəxte şərə imperialistijeda dərman krın
mьqabьii tifa zьk bona əskərə ingliza, germana
u ja padşe borçdar bu u rəqəme mьrьne bь
cənd çaraya kem bu.

Çerьbandьne sala 1923-a çəm mə nişan
dan, wəki zь 1000 mərja, je ky dəhatьnə dər-
man krьne, bь həsaba ortəji 12 mərьv bь tifa
zьk nəxуəş dьkəvьn, le je ky hatьnə dərman
krьne, zь wana təne 2 mərьv. Zь 1000 nəxуə-
şe nədərman krьi 10 dьmьrьn, le zь je dərman
krьi ty kəs namrə.

d) Zь həmuşka fərz u lazьm əwə, wəki
zənbuna sanitarije u gigienaje nav massa xə-
vatcida bь fьrəji benə bəlakьrьne.

Gərək hər pələ fəhm kə u bьzanbə fərzbuna
qədandьna məçale xуə xуəjikьrьne, ja cьmьəte
u ja hьkymate. Le bona we jəke zi hinkьrьna
zənbuna-gigiena (saqləmbune) gərək dь nav
həmu çurə məkətəbada bьdьn borçdar kьrьne.

Չ. 20 կ.

ԲՃ. Ս. ՂԱԶԱՐՅԱՆ
ՎՈՐՈՎԱՅՆԱՅԻՆ ՏԻՖ
(Իրգերեն լեզվով)

Պենիստ, Յերեվան, 1934

Др. А. КАЗАРЯН
БРЮШНОЙ ТИФ
(на курдском языке)

Гиз ССР Армении, ривань, 1934